

PARANOIDNÍ GÉNIUS Z BRNA

Nejnovější
biografie
přibližuje
život a rozvoj
myšlenek
světoznámého
matematika
Kurta Gödela

Jan Lukavec

University of Vienna, archiv

**Na okraji rozumu:
Život Kurta Gödela**

Stephen Budiansky
Host, 2023

České země mají mnoho slavných rodáků německého jazyka. U Gregora Mendela, Sigmunda Freuda, Gustava Mahlera nebo Franze Kafky jde o dobře známý fakt, se kterým v posledním případě pracuje i lokální turistický průmysl. U mnoha dalších to ale zřejmě tuší jen menšina nebo téměř nikdo. To je také případ brněnského rodáka, filozofa a matematika Kurta Gödela (1906–1978), pokládaného za jednoho z nejvýznamnějších logiků všech dob.

A právě o této pozoruhodné osobnosti vyšla kniha „Na okraji rozumu: Život Kurta Gödela“. Americký spisovatel, publicista a historik Stephen Budiansky v ní sleduje rozvoj jeho matematického myšlení, kontext, v němž vznikalo, i to, jak se podepsalo na jeho soukromém životě.

Prostředí Československa, v němž se roku 1918 ocitlo Gödelovo rodné Brno, Budiansky (možná přehnaně) líčí jako silně protiněmecky zaměřené. Gödel sám prý byl na střední škole jediným studentem, který zřejmě neuměl ani slovo česky. Nesdílel prý sice zášť a předsudky vůči Čechům, jimiž se vyznačovala jeho matka, ale považoval se za Rakušana, který byl v Československu vyhnancem.

Příchod na vysokoškolská studia do Vídně byl pak pro něj mocným intelektuálním podnětem. Právě tam také formuloval svoje teorémy o neúplnosti, totiž že žádný formální systém nemůže být zároveň úplný a bezsporný a že bezspornost formálního systému nelze uvnitř tohoto systému dokázat. Právě díky nim se jeho jméno objevilo v proslulé knize „Gödel, Escher, Bach. Existenciální gordická balada. Metaforická fuga o myslí a strojích v duchu Lewise Carrola“ (1979, česky 2012). I když o zmíněném důkazu bylo podle autora řečeno více nesprávných věcí než o kterékoli jiné matematické větě v historii.

Budiansky obsáhle líčí tehdejší myšlenkový kvas rakouské metropole, v němž byl kupříkladu zájem o matematiku sdílen napříč různými disciplínami. I v tehdejší beletrii, u Roberta Musila či Hermanna Brocha, proto vystupují postavy matematiků. A v Musilově eseji Matematický člověk z roku 1913 se dokonce nachází pasáž, která jako by předznamenala Gödelovo uvažování o neúplnosti: „A náhle, právě když bylo vše přeneseno do nejhezčí existence, matematici – ti, kteří hloubají až k samému jádru – došli k závěru, že v samých

Když se připravoval na zkoušky, jejichž splnění bylo podmínkou přiznání amerického občanství, podrobně nastudoval americkou ústavu. Při té příležitosti zjistil, že je možné, aby se někdo stal naprosto legálním způsobem diktátorem.

základech toho všeho je něco, co prostě nemohou dát do pořádku; a vskutku: pohlédli až docela dolů a shledali, že celá stavba se vznáší ve vzduchu.“

Bílý Žid v Americe

Ve třicátých letech Gödel navštěvoval Spojené státy, kde působil na Institutu pokročilých studií v Princetonu, a následně tam odešel natrvalo. To bylo z hlediska jeho hmotné existence dobré rozhodnutí, protože pro nacisty představoval „bílého Žida“, jehož teoretizování o základech matematiky byla z jejich hlediska nebezpečně poskvrněna „židovským duchem“ abstrakce. Ostatně nikoli náhodou se tam jeho velkým přítelem stal další uprchlík Albert Einstein.

Pro Gödela, který přišel z velkoměstského prostředí, byl ovšem Princeton poněkud provinční: „Nebyl zvyklý na ospalý způsob života v Princetonu a na brzkou zavírací dobu tamních restaurací, a tak často kvůli práci do noci zmeškal večeři.“ A někteří nově příchozí museli řešit i větší kulturní rozdíly. Jako německý matematik Carl Ludwig Siegel (1896–1981), který coby svobodný mládenec sdílel dům se dvěma přítelkyněmi. To odsuzovala kupříkladu manželka děkana tamní univerzity Luthera Eisenharta, což zase ironicky komentoval Siegel: „Nemělo by smysl uniknout Göringovu sadismu jen proto, abychom byli vystaveni moralizování paní Eisenhartové.“ Kvůli americké prudérnosti se Siegel v roce 1935 navzdory svým protinacistickým názorům dokonce přechodně vrátil do Německa.

Gödel sice žil na první pohled spořádaněji než Siegel, ale jeho partnerský vztah byl rovněž nekonvenční. Jeho ženou byla nepřilíš vzdělaná Adele, která se nějaký čas živila jako tanečnice v nočním klubu, masérka a pedikérka. A ve vztahu ke svému muži podle autora zřejmě plnila také roli dominy, jejíž sexuální příkazy Gödel rád plnil.

Jinak ovšem život s geniálním, leč paranoidním manželem pro ni nejspíš nebyl jednoduchý, jak se ostatně ve fiktivní formě snažil vylíčit román Bohyně malých vítězství (Argo, Praha, 2015), vyprávějící o Kurtu Gödelovi z pohledu jeho manželky.

Gödelovo přesvědčení, že svět je racionální a že se nic neděje bez důvodu, bylo podle Budianského projevem „ultraracionalismu“, ale současně i receptem na naprostou paranoii. Někdy měla aplikace těchto principů mimo oblast

matematiky důsledky spíše humorné. Například když se připravoval na zkoušky, jejichž splnění bylo podmínkou přiznání amerického občanství. Podrobně prý studoval americkou ústavu, v níž ale s nemalým zděšením našel vnitřní rozpory. Zjistil mimo jiné, že je možné, aby se někdo stal naprosto legálním způsobem diktátorem a nastolil v Americe fašistický režim. Tuto teorii dokonce začal rozvíjet i během samotné zkoušky, nicméně Albert Einstein a další přítel, kteří byli přítomni, „okamžitě spojili síly, aby Gödela umlčeli dřív, než stačil o svém oblíbeném tématu říct něco dalšího“. Takže zbytek zkoušky už proběhl bez komplikací.

Chorobný strach z kolegů

Postupem času se ale u něj rozvinula opravdová paranoia. Žil v přesvědčení, že trpí spoustou nedidiagnostikovaných onemocnění, především srdečními problémy, o nichž si byl jistý, že je lékaři přehlížejí (ale které byly podle Budianského „obyčejnými příznaky jeho vlastní úzkosti“). Jeho autodiagnózy se přitom podle autora „stávaly sebenaplňujícími se proroctvými“. Požíval kupříkladu ohromné množství projímadel, antibiotik a dalších léků, což „způsobilo právě ty problémy, o nichž se domníval, že je léčí“.

Výrazná u něj byla neochota svěřit se ostatním, a hlavně podezření, že ho kolegové chtějí zničit. Opakovaně odmítal jíst, neboť byl přesvědčený, že mu tajně dávají do jídla drogy nebo se ho snaží otrávit. Adele s ním celé hodiny trpělivě seděla a přemlouvala jej k jídlu, sama nejprve ochutnala každou lžičku pokrmu, který mu osobně připravovala a každý den přinášela. V tomto smyslu mu opakovaně zachránila život – ne že by odhalila jed, ale že ho přinutila něco pozřít. Když byla nakonec sama hospitalizována, měsíce její nepřítomnosti strávil Gödel téměř úplně sám a pomalu umíral hladu. Do nemocnice se dostal pozdě, jako příčina smrti byly uvedeny „podvýživa a vyčerpání z nedostatku jídla sekundárně způsobené poruchou osobnosti“.

Závěr protagonistova života tedy nebyl veselý, ale kniha rozhodně nekončí nijak depresivně. Lidé tušící existenci pravd, které navěky zůstanou mimo dosah lidského chápání, se totiž co do své reakce podle autora člení na dva typy. Jedny to hluboce znepokojuje. Ti druzí ale totéž považují za osvobozující. × Autor je spolupracovníkem redakce